

Akışkan Zamanlarda Eğretilişme: Ulusal İstihdam Stratejisi Üzerine Bir Değerlendirme

Fuat MAN*

Özet: Son zamanlarda Türkiye’de çalışma ilişkileri ve dolayısıyla bunun ile ilgili düzenlemelerin sürekli esnekleşmeye doğru bir süreç takip ettiği söylenebilir. Bu süreç son zamanlarda oldukça belirginleşse de kökenleri 1980’lerin başlarına kadar geri götürülebilir. Ancak bu sürecin yeni bin yılla birlikte hızlandığını veya belirginleştiğini söylemek mümkündür. Yeni bin yılın başında yeni bir iş yasasının oluşturulması bunun en bariz işareti olarak görülebilir. 2012 yılında ise mevcut iş piyasalarını ve çalışma ilişkilerini katı olarak yorumlayan ve bunu bir tehlike olarak ele alan bir ulusal istihdam stratejisi taslağı hazırlandı. Bu taslak kabaca çözümü daha esnek bir istihdam ilişkileri yapısında aramakta ve bunun için politika önerileri sunmaktadır. Bu çalışma, bu taslak metni temelinde sosyolog Zygmunt Bauman’ın ‘akışkanlık’ kavramının ekseninde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma öncelikle akışkanlık kavramının ve akışkan modern dönemin çalışanlara sunduğu eğretilişmenin ne anlama geldiğini açıklamakta daha sonra ise bu kavramların bir yansıması olarak ulusal istihdam stratejisinin taslak metnini yeniden okumaktadır.

Anahtar kavramlar: akışkanlık, eğretilişme, esneklik, Zygmunt Bauman, ulusal istihdam stratejisi

Precairisation In Liquid Times: An Assessment Of The National Employment Strategy

Abstract: Recently, labour relations and regulations on labour issues in Turkey have followed a way to flexibilisation. Although the visibility of that process has been clearing recently, the origins of the process can be extended to the beginning of 1980s. Yet, the pace of the process has accelerated in Turkey with the new millennium. Building up a new labour law can be read as a clear sign of that tendency. In 2012 a draft of national employment strategy that treats the present labour market and labour relations as tight and sees that

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi İnsan Kaynakları Yönetimi Bölümü,
Teşekkür: Metni baştan sona gözden geçirerek önemli düzeltmeler yamamı sağlayan Çalışma ve Toplum Dergisi hakemlerine teşekkür ediyorum.

situation as jeopardy has been prepared. The draft has been looking for solution in a more flexible employment relation and putting forward some policies for that purpose. This paper intends to examine the draft with a concept, liquidity, of sociologist Zygmunt Bauman. In the first part, the concept of liquidity and precarisation as a result of liquid modern times in employment relations is going to be explained. The second part of the paper focuses on 'national employment strategy' as a reflection of these concepts.

Keywords: liquidity, precarisation, flexibility, Zygmunt Bauman, national employment strategy

Giriş

İronik bir biçimde günümüz toplumunun merkezi özelliklerinden birisini oluşturan 'çalışma' uğraşı, bu alanda meydana gelen dramatik dönüşümlere rağmen aktüel gündemde en fazla tartışılan meselelerin arasına girememektedir. 2012 yılında İstanbul Esenyurt'ta bir alışveriş inşaatında çalışan işçilerin barındığı çadırlarda yangın çıkması üzerine 11 işçinin ölmesi medyada kısa bir süre önemli denebilecek düzeyde yer aldı. 2012 yılında meydana gelen bir başka olay ise THY yönetiminin endüstriyel eylemde bulunan çalışanlarından yaklaşık 300'ünü işten çıkarması oldu. Bu ve bunun gibi gündeme gelen olaylar dikkat edileceği gibi genelde dramatik olarak nitelendirilebilecek hadiselerden oluşmaktadır. Ancak bir de gündeme gelmeyen veya gündem oluşturmayan ancak çalışma dünyasını çok daha derin bir biçimde etkileyen şekillendirici süreçler veya derin dip akıntıları¹ bulunmaktadır. Bu çalışmanın amaçlarından birisinin bu dip akıntıya veya arka plan gelişmesine odaklanmak olduğu söylenebilir.

Bu arka plan, Zygmunt Bauman'ın modern sonrası dönemi işaret etmek için kullandığı 'akışkanlık' kavramı ile ifade edilecektir. Belirli bir dönemi ortak bir kavramla niteleme durumu her zaman sorunlu olmuştur. Bilindiği gibi bunu yapmaya soyunanlar arasında ya dönem isimlerinde ya da dönemlerin hangi tarihsel aralığa geldiği noktasında kesin bir uzlaşıdan bahsetmek mümkün değildir. Ancak mesele cari bir dönemi nitelemek ise bu zorluk daha da artar. Çünkü bir yandan cari akıntının içinde bulunan sosyal bilimcilerin her birisi genelde kendi akademik arka planına dayanarak meydana gelen dönüşümün bir yönüne vurgu yaparak bir isimlendirme bulmaya çalışırken, öte yandan dönüşüm veya değişim halen devam etmekte olduğundan bu değişimin nereye varacağı bilinmediği için yine nitelemeler farklılaşmaktadır. Dolayısıyla geleceğe yönelik çizilen tablolar genelde şimdiki durumdan yola çıkılarak yapılan çıkarımlardır. Şu an içinde bulunduğumuz durum,

¹ Dip akıntı metaforunu Fernand Braudel'in tarihi dönemselleştirirken 'uzun dönemleri' ima eden ve daha şekillendirici bir etkiye sahip olan katmana atfen kullanıyorum (bkz. Burke, 2006).

buna iyi bir örnektir. Bilindiği gibi yaklaşık otuz-kırk yıldır savaş sonrası kapitalizminin girmiş olduğu ‘altın çağ’ istikrarı önce sarsılmış günümüze yaklaştıkça da 19. yüzyıl kapitalizmini çağrıştıran haller almaya başlamıştır. Dönüşüm barizdir ancak niteleme ve bu yeni toplumu adlandırma çabaları da bu sarsıntının başladığı yıllara kadar geri gitmektedir. Bu çalışmada belki çoğu kez başka yazarların analizlerini de ima etmek üzere Bauman’ın ‘akışkanlık’ kavramı kullanılacaktır. Zira bu nitelemenin günümüz dünyasını oldukça iyi tanımladığını söylemek mümkündür. Modernliğin kurumlarındaki çözülme/ayırışma veya ‘sıvılaşma’ya göndermede bulunarak yirminci yüzyılın sonlarındaki ekonomik ve sosyal dönüşümü tanımlayan (Rovirosa-Madrado, 2010: 7) ‘akışkanlık’, istikrarsızlığı, şekilsizliği, güvensizliği ve her daim süren bir değişikliği ima etmektedir. Bu çalışmada tüm bu şekilsizlik (bir kalıba girmeyen sıvı hal) içinde çalışanların durumunun ne olduğu görülmeye çalışılacaktır. Bunun için çalışmada öncelikle bu akışkanlık kavramının ne anlama geldiği biraz daha ayrıntılandırılacak, akışkan dönemde kapitalizmin getirdiği çalışma koşullarının ne hal aldığı, bu koşulları ve burada çalışanları ima eden eğretilişmenin (prekaryalaşmanın) ne olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Son bölümde ise tüm bu değişim/dönüşümün takip edilebileceği bir örnek olarak ‘ulusal istihdam stratejisi taslağı’nın metni incelenecektir. Henüz bir taslak olan bir metnin neden bir çalışmanın merkezi temasını oluşturduğu sorulabilir? Bu çalışma, söz konusu taslağı bir ‘taslak’tan öte yukarıda bahsedilen dönüşümün takip edilebileceği bir metin olarak görmektedir. Bu metin üzerinden aslında Türkiye’nin de içine girdiği bir süreç incelenmektedir. Bu süreç ‘neo-liberal’ başlığı ile adlandırılacak olan yapısal bir dönüşümün çalışma ilişkileri alanındaki yansımalarını ima etmektedir. Dolayısıyla söz konusu taslak metin aslında Türkiye’de uzun süredir yürürlükte olan bir dönüşümün ifadesi olarak ele alınmaktadır.

Akışkanlık

Karl Marx ve Friedrich Engels tarafından yazılan ve 1848 yılında yayımlanan Komünist Parti Manifestosu’nun başlarında burjuva toplumunun kendinden önceki toplumsal yapıyı nasıl değiştirdiği ve metnin yazıldığı dönemde tüm kalıpların nasıl tasfiye edilip yerine yeni bir toplumsal yapının geçmekte olduğunu anlatan önlü pasaj şu şekildedir²:

“Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirilmeksizin varolamaz. Daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varlık koşulu, bunun tersine, eski üretim biçimlerinin değişmeksizin korunmasıydı. Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki düzenin kesintisiz

² Tırnak içi ifadeler, ilgili metinden dilin kullanımına müdahale edilmeden doğrudan aktarılmıştır.

bozuluşu, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırdeder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte tasfiye oluyorlar, bütün yeni oluşmuş olanlar kemikleşmeden eskiyorlar. Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lânetleniyor, ve insan, kendi gerçek yaşam koşullarına ve hemcinsiyle olan ilişkilerine nihayet ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor” (Marx ve Engels, 2003: 25).

Bu pasajın –elbette ana metnin yanında- oldukça bilindik olması yeni bir toplumsal yapının/aşamanın kuruluşunu eski yapının (katı olan ne varsa) erimesiyle anlatmasıdır. Bir toplumsal yapıyı nitelendirmek için kullanılan ne varsa ters yüz olmaktadır³. Yazarlarının dünya görüşüne bakılarak söylenecek olunursa, bu ters yüz oluşu elbette en önemli katman olan iktisadi katmanın dönüşümüne dayandırmak gerekecektir. Bu tartışmaya (alt yapı/üst yapı tartışmalarına) girmeden veya hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğu meselesine girmeden şunu açıklıkla söylemek mümkündür: iktisadi alan da, politik alan da, kültürel alan da (aile, eğitim vs. vs. tüm toplumsal kurumlar) bu dönüşümden köklü bir biçimde nasibini almıştır.

Peki, yaklaşık bir buçuk asır önceki bir durumu veya geçişi açıklamak için yapılmış bir analizin bugün için bir anlamı var mı? Günümüzde yine bu denli bir köklü geçiş yaşanıyorsa bu soruya elbette olumlu cevap vermek mümkündür. Bilindiği gibi özellikle endüstrileşmiş ileri Batı ülkeleri için ‘modernlik’ artık aşılmakta veya aşılmış bir dönem olarak ele alınmaktadır. Üzerinde anlaşılmayan belki de tek nokta varılan bu yeni döneme veya ulaşılan bu yeni topluma verilecek isim konusunda olmuştur. Sosyal bilimcilerin bu yeni durumu/toplumu açıklamak için kullandıkları kavramlar oldukça farklıdır. Her bir açıklayıcı farklı gerekçelerle farklı kavramlar kullansa da bu kavramlarla anlatmak istedikleri durum benzerdir veya yaklaşık olarak aynıdır.

Örneğin Ulrich Beck, *Çalışmanın Cesur Yeni Dünyası* başlıklı çalışmasında birinci ve ikinci (veya refleksif) modernite ayırımı yapmaktadır. Beck’in (2000: 18), birinci moderniteyle anlatmak istediği şey, ortak yaşam tarzı, tam istihdam, ulus devlet ve refah devleti, doğanın pervasızca kullanımı; ikinci moderniteyle anlatmak istediği özellikler ise ekolojik kriz, ücretli istihdamın düşüşü, bireyselleşme, küreselleşme ve toplumsal cinsiyet devrimidir. Bu çalışmanın üzerinde ilerleyeceği bir zemin olarak ikincil veya refleksif modernitenin anlamını biraz daha netleştirmekte fayda vardır. Birinci moderniteyi, modernitenin ortası veya yarısı olarak niteleyen Beck, eskiden toplumsal değişimlerin genelde devrimlerle birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu, birkaç anlama gelmektedir: öncelikle yeni elitler ortaya çıkar, daha sonra sosyal doktrinler veya politik ütopiyalar hakim sistemi savunun teoriler ve aktörlerle çatışır. Üçüncü olarak, politik alternatifler alttan gelen

³ Bu nitelemeden (katı olan her şeyin erimesi) yola çıkarak modernliğin sosyolojik bir açıklamasını yapan bir çalışma için bkz. Berman, 2004

baskıyla şekillenir ve son olarak açık çatışma hatları belirginleşir. Beck (2000: 19; 2004: 2), bu özelliklerden hiç birisinin ikinci modernlikte (veya refleksif modernlikte) söz konusu olmadığını belirtmektedir. İkinci modernlikte ne alttan gelen yeni elitler ne yeni sosyal ütopyalar ne de belirgin çatışma hatları mevcuttur. Tersine değişim büyük kitlelerin/çoğunluğun dezavantajına; sadece elit bir azınlığın (örneğin küresel oyuncular) yararına olacak şekilde gerçekleşmekte ve bu değişimin öznesi ne bir devrim ne de bir krizdir.

Şimdi bu çalışmanın kullanmayı tercih ettiği ‘akışkanlık’ kavramının, bu kavramı kendi toplumsal analizlerinde açıklayıcı bir araç/kavram olarak kullanan Zygmunt Bauman’ın dilinde ne anlama gediğini açıklamaya çalışalım. Bauman, akışkanlık kavramını birçok çalışmasında kullanmaktadır (örneğin bkz. Bauman 2005; Bauman 2007a; Bauman 2007b; Bauman 2011; Bauman 2003a). Ancak bu kavramın detaylı açıklaması *Akışkan Modernlik* başlıklı çalışmasında (Bauman 2006) bulunmaktadır. Dolayısıyla burada sunulacak ‘akışkan modernlik’ çerçevesi genel olarak *Akışkan Modernlik* çalışmasındaki kavramsal açıklamaya dayandırılacaktır.

Beck’in yukarıda bahsedilen ikinci modernlik döneminde devrim olmaksızın bir değişim durumu söz konusuysen Bauman (2003b: 2), devrimi değişimin kendisi anlamında kullanarak yaşadığımız dönemi tanımlamada kullanmaktadır: “Bizler sürekli devrim koşullarında yaşıyoruz. Devrim, insan topluluklarının normal durumu haline gelmiştir”. Katı modernlikte/veya katı modern dönemde ekonominin gücü bir bütün olarak çıkarılan kömür, eritilen demir ile sanayinin şefleri olan bireylerin gücü ise fabrikanın büyüklüğü, makinenin ağırlığı ve fabrika duvarları içine yığılmış işçilerin sayısı ile ölçülürdü. Bu mekânsal sabitlik dönemi aynı zamanda yüz yüze ve sürekli ilişkilerin, doğrudan gözetlemenin, yukarıdan aşağıya yönetimin kısacası bağlılığın (engagement) hakim olduğu bir dönemdi. Bu bağlılık, karşılıklıydı ve bunun her iki tarafı ölüm ayırıcaya kadar birbirine bağlaması beklenirdi. Tıpkı 19. yüzyıl evliliklerinde olduğu gibi boşanma oldukça zordu. Tek taraflı boşanmanın, taraflar hayatta kalma şansı bulamayacakları için, akla gelmesi dahi oldukça zordu (Bauman 2003b). Akışkan modern dönemde çalışma ilişkilerinin bu evlilik metaforu etrafında alacağı hal, ilerleyen sayfalarda açıklanacaktır ancak ondan önce akışkanlığın anlamı üzerinde durmak gerekecektir.

Bauman (2006), bu kavramı anlatmaya katı ve akışkanların kimyasal yapılarını açıklamakla başlar. Buna göre akışkanlık sıvı ve gazların bir özelliğidir. Britannica Ansiklopedisi bu kavramı ‘hareketsiz haldeyken bile tutulamayan ve bir baskı uygulandığında şekli sürekli değişen’ olarak açıklamaktadır (aktaran Bauman 2006: 1). Sıvıların özellikleri arasında katılardan farklı olarak kolayca şekil alamamaları yer alır, halbuki katılar mekânsal/uzamsal boyutlara sahiptirler. Akışkanlar her hangi bir şekli uzun süre korumazlar ve şekil değiştirme eğilimindedirler. Bundan dolayı da akışkanlar için işgal edilen mekanlardan ziyade zamanın akışı daha çok önemlidir. Çünkü işgal edilen alan sadece ‘bir anlığına’ işgal edilmiştir. Yani bir bakıma katılar zamanı iptal ederken sıvılar için durum tersinedir. Katıları tanımlarken zaman ihmal edilebilir ancak sıvıları tanımlarken zamanı

hesaba katmamak feci bir hata olur. Akışkanlar kolayca hareket eder: akar, dökülür, sıçrar, sızar, taşar, püskürür, damlar, muhtemel her yoldan sızıntı yapar, katıların tersine kolayca durmazlar, bir engelle karşılaştıklarında ya etrafından dolanır ya bu engeli çözer ya da onu parçalayarak geçer. Bu olağanüstü hareket kabiliyeti 'hafiflik' ile ilgilidir. Genelde akışkanları daha hafif olarak kabul etme eğilimindeyiz. Hafif olan ise daha kolay hareket eder. İşte tüm bu nedenlerden dolayı Bauman (2006: 2) 'akışkanlık' veya 'sıvılığ' günümüz dünyasının doğasını anlamada uygun bir metafor olduğunu belirtmektedir.

Şayet akışkanlık çok derin bir değişime işaret ediyorsa modernlik de başından beri 'akışkan' olmamış mıdır? Modern öncesi dönemin katlıklarını eritme isteğinin arkasında güvenilebilir, tahmin edilebilir ve hatta yönetilebilir kalıcı katlıkların keşfi veya icadına yönelik bir istek bulunmaktaydı. Eritilecek ilk katlar ve kirletilecek ilk kutsallar, el ve ayakları bağlayan, firmaların hareketlerini engelleyen geleneksel bağlılıklar/sadakatler, geleneksel hak ve yükümlülüklerdi. Yeni bir düzen (katılık) kurmak için inşacıları (kurucuları) engelleyen bu eski safradan kurtulmak gerekiyordu (Bauman, 2006: 3). Bauman (s.4), yukarıda alıntılan Manifesto pasajındaki 'katıların çözülmesi'nin ilk manasının rasyonel hesaplamaların önündeki bu alakasız/anlamsız zorlukların ortadan kalkması anlamına geldiğini belirtmektedir. Yani Weber'in belirttiği gibi işletmeleri ailelerin ve yoğun ahlaki zorunlulukların prangalarından kurtarmak için bu katıların çözülmesi gerekiyordu. Bu önemli başlangıç araçsal rasyonelliğin hakimiyetine alan açmıştır. Katıların çözülmesi, iktisadi, geleneksel siyasi, etik ve kültürel engellerden kopartmış ve tamamen iktisadi terimlerle tanımlanan yeni bir düzeni katılaştırmıştır. Bu yeni düzen öncekinden daha da katıydı çünkü ekonomik olmayan eylemlerden gelen zorluklara karşı bağışıklığı vardı. Bu düzen bir kez kemikleşti mi insan yaşamını tümüyle hakimiyetine alacaktı (Bauman 2006: 4).

İşte tamamen ekonomik eylemler üzerine yerleştirilmiş bu yapı ve yapının bu bahsedilen bağışıklığı, bu ekonomik hedefler gerektirdiğinde yapının çözülmesinin de bir sebebi olarak görülebilir. Akışkan modern dönem tam da bu durumu göstermektedir. Akışkanlıkla nitelendirilen bu yeni durumda 'kapitalizmin yeni ruhu'ndan bahsetmek mümkündür. Bu ruhun sarmaladığı yapıda işverenler arasında güçlü olan öncelikler arasında belirli bir işçi türü bulunmaktadır. Bu işçi, bağlı olmayan, esnek, kültürlü ancak en sonunda atlabilecek türden bir işçidir. Bauman (2007a) yeni dönem işçisini Hochschild'e atf yaparak iskambildeki oğlan/vale kağıdına benzetir: uzmanlaşmış ve spesifik bir eğitim almış olmaktan ziyade her türlü işi yapabilen işçi. Yine Bauman'ın Hochschild'den aktardığı bir kavram akışkan modern dönem işçisini tanımlamak için oldukça uygundur: sıfır sürtünme (zero drag). Bir işten diğerine geçmek için kolayca işletmeden ayrılabilen çalışanları tanımlamak için kullanılan bu kavram son zamanlarda bağlı olmayan (unattached) anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bağlı olmamak ise yine akışkan modern dönem çalışma ilişkilerinin temel özellikleri arasında yer almaktadır. Bauman'ın (2007a: 10) nitelenmesi ile işveren, gelecek dönem işçisinin yürümek

yerine yüzmesini, yüzmesi yerine sörf yapmasını beklemektedir. İdeal çalışan önceden/geçmişten kendisi ile herhangi bir bağ getirmeyen; işi bittiğinde ise şikayet etmeden/mızızlanmadan oradan ayrılan işçidir. Kariyeri ile ilgili uzun vadeli bir perspektife sahip olan kişi, bu kişinin yokluğundan daha fazla rahatsız edici veya korkutucudur.

Öte yandan bu yeni yapı siyaset pratikleri ile de desteklenmektedir. Sermayenin işgücü satın alma yeteneği devlet tarafından genişletilmektedir. Burada yasal düzenlemeler, emek maliyetinin, toplu pazarlık mekanizmalarının ve iş güvencesinin azaltılmasında işlevsel olurken öte yandan yine bu düzenlemeler ile sendikaların savunmacı eylemlerine de engeller oluşturulmaktadır (Bauman 2007a: 8).

İstihdam İlişkisinin Terkedilenleri:

Evlilik İlişkisinden Birlikte Yaşama İlişkisine

Bauman'ın akışkan modern dönemin çalışma ilişkilerini oldukça iyi anlatan bir metaforu, akışkan modern dönemle bir önceki dönem olan ağır modern dönemin çalışma ilişkilerini vadeler ve güven bağlamında karşılaştıran evlilik ve birlikte yaşama metaforudur. Buna göre akışkan modern dönem ile ağır modern dönem her şeyden önce vadeler bakımından birbirinden ayrılmaktadır. İngiliz yönetmen Ken Loach'ın 'It's a Free World' filminin baş figürü kadın ile babası arasında geçen diyalogun bir yerinde kadın babasına şunları söyler: "30 yıldır aynı işte çalışıyorsun. Ben ve sen çok farklıyız. Benim ise 30'dan farklı işim oldu." Bu diyalogun kahramanları farklı jenerasyonları ve farklı çalışma ilişkilerini sembolize etmektedirler. Kadın akışkan modern dönemi temsil ederken baba ağır modern dönemi temsil etmektedir. Ağır modern dönemde bir kişi, bir işyerinde işe başladığında beklentisi iş hayatının tümünü orada geçirme üzerineydi. Yani bir beceri ile iş yaşamınızı tamamlamanız mümkündü. Günümüzde ise Sennett'in (1999: 22) belirttiği gibi, ön lisans mezunu genç bir Amerikalı iş yaşamı boyunca en az on bir kez iş değiştirme ve en az üç kez beceri değiştirme beklentisi içindedir. Buradan yukarıda bahsedilen metafora dönülecek olunursa, Bauman (2005) ağır modern dönemin çalışma ilişkilerini veya bu dönemde emek ile sermaye arasındaki ilişkiyi bir evlilik ilişkisine benzetir. Bu nitelendirme, ilişkinin sürekliliğine veya uzun vadeli oluşuna vurgudur. Bir evlilik ilişkisi, başlangıçta 'bir ömür birlikte geçirilmek üzere' kurulur. Halbuki akışkan modern dönemde ilişkinin formu değişmiştir. Burada artık arzu kurduğunda taraflardan birisinin kolayca terk edebildiği birlikte yaşama formu vardır. Arada artık her hangi bir formel bağ ve uzun vadeli beklenti kalmamıştır. Zaten yukarıda da belirtildiği gibi işveren de uzun vadelere 'saplanmış' çalışan istememektedir. Bauman (2005), ilişkinin mekanlarını da buna uygun yerlerle niteler. Fabrika ilk dönem ilişkinin ikametgahını oluştururken, birlikte yaşama alanları ise bir gece geçirildikten sonra terk edilen kamp alanlarına dönüşmüştür.

Ancak bu çok genel analizden emek denilen kitlenin homojen/yekpare bir bütün olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Elbette katı modern dönemde de bir homojenlikten bahsedilemezse bile kitlesel mavi yakalılardan bahsetmek mümkündür ve bu durum bir 'sınıftan bahsetmeyi mümkün kılarken bu sınıfın ulaştığı bilinç düzeyi de örgütlenmeyi kolaylaştırıyordu. Halbuki günümüzde hem bu mavi yaka kitlesi kalmamış hem de hizmet sektöründe (yani aynı sektörde) olmalarına rağmen emek içinde önemli farklılaşmalar meydana gelmiştir. Castells (2010: 382), emek içindeki bu bölünmenin sınıf dayanışmasını çözdüğünü belirtmektedir.

Bu nokta önemlidir zira çalışanlar arasındaki farklılaşma aynı zamanda sosyal dışlanmayla önemli ölçüde bağlantılıdır. Hochschild'in (aktaran Bauman 2007a: 121) incelediği gibi bazı şirketler bölünmüş emek piyasasının en üst katmanındaki bilgi işçilerine eski bir sosyalist ütopya sunarlarken başka firmalar da gittikçe daha fazla sayıda olmak üzere yarı nitelikli veya nitelsiz çalışanlara erken kapitalizmin en kötü koşullarını sunmaktadırlar. Bu ikinci grup için duygusal güveni sağlayan şey ne bir akrabalık/aile bağı ne de çalışma birlikleridir, bunlara bu güveni veren şey ya bir çete/grup veya kendisi gibi kafayı çeken birileri veya buna benzer başka gruplardır. Bu nokta aynı zamanda kamp alanında bir gece geçirildikten sonra terk edilenlerin sosyal hayatta karşı karşıya oldukları krize bir işarettir.

Burada bahsedilen ütopyayı yaşayanlar ile terk edilenler ayırımı Castells'in terminolojinde daha da açıklık kazanmaktadır. Manuel Castells (2010: 377; 2003: 143), Bauman'ın kavramları ile buraya kadar genelde akışkan dönem olarak nitelenen dönemi 'enformasyonel kapitalizm' olarak niteler ve bu dönemde emek içinde önemli bir ayırım olarak iki kategoriden bahseder: jenerik emek (generic labor) ile kendi kendini programlayabilen emek (self-programmable labor). Castells, bu ayırımın kritik bir özelliği olarak eğitimi gösterir. Çünkü ikinci kategoridekiler eğitime veya daha üst seviye bir eğitime erişme imkanı yakalayanları ima ediyor. Eğitimin anlamı ise bilgi ve enformasyona içkindir. Bu eğitimi alarak bilgi ve enformasyonu belirli bir derecede edinenler hayatları boyunca kendilerini programlayabilmektedirler. Bunun anlamı sürekli değişen bir dünyada veya piyasada bu gruptakilerin, her an gerekli olan ve gerekli olacak nitelikleri bilebilmeleri ve kendilerini buna uydurabilmeleri, bunun için gerekli bilgi kaynaklarına erişebilmeleridir. Jenerik emek kategorisindekiler ise kolayca gözden çıkartılabilecekleri oluşturuyor. Bunlar, her hangi bir başkasından veya bir robottan ayırt edilemeyen (iki kolu olan birileridir nihayetinde) her hangi birileridir. Castells, kendi kendini programlayabilen emeğin üretildiği kurumlar olarak üniversiteleri işaret etmektedir. Özellikle çalışanlara yönelik on-line eğitimin son yıllarda gittikçe gelişmesinin sebebi de budur.

Bu ayırım sosyal dışlanma bağlamında da bazı risklere işaret ediyor. Burada tabii riskten bahsederken konunun 'jenerik emek' kategorisi olduğunu hatırlatmak gerekiyor. Bu gruptakiler oldukça güvencesiz koşullarda ve geçici işlerde çalışmaktadırlar. Tek bir işte çalışmak çoğunlukla geçim sağlamak için yetersiz

kalmaktadır. Bundan dolayı da birden çok işte çalışmak, bu kategoridekilerin geçimlik rutin ödemelerini karşılayabilmelerinin makul tek seçeneği olmaktadır. Ulrich Beck, (2000: 83) bu durumu ilginç bir niteleme ile tanımlamaktadır: McJobs. Dolayısıyla Castells'in (2010: 381) belirttiği gibi jenerik emek kategorisindeki milyonlarca insan ücretli bir işin kıyılarında gezinmekte (bir içerde bir dışarda), sıklıkla enformel aktivitelere katılmakta ve büyük ölçüde suç ekonomisinin atölyelerinde yer almaktadır.

Dahası, istihdamla düzenli bir bağın kaybı veya böyle bir bağın olmaması ve birçok işçinin zayıf pazarlık gücü, bunların aile yaşamlarında çok ciddi boyutta krizlere neden olmaktadır: iş kayıpları, kişisel krizler, hastalık, uyuşturucu/alkol bağımlılığı, çalışabilir durumdan düşmek, varlık kaybı. Bu krizlerin çoğu birbirleriyle ilgilidir ve sosyal dışlanmanın aşağıya doğru giden bir sarmalını tetiklemektedir. Bu sarmalın yöneldiği yere Castells, 'enformasyonel kapitalizmin kara delikleri' demektedir. Tüm toplumlarda gittikçe artan sayıda insan için sosyal dışlanma ile hayatta kalma arasındaki sınır gittikçe bulanıklaşmakta veya bu 'kara deliğe' kapılma riski büyümektedir. Güvenlik ağları zayıflayan, delinen veya parçalanmış insanlar, becerilerini düzenli bir biçimde güncelleyememekte ve rekabet yarışında geride kalmaktadır. Bundan dolayı da sosyal dışlanma süreci sadece 'gerçek dezavantajlıları' değil, aynı zamanda sosyal olarak engelli insanların ve ıskartaya çıkartılmış emeğin damgalı yeraltı dünyasına düşmemenin sürekli mücadelesini veren insanları da etkilemektedir⁴ (Castells, 2010: 381). Bu bağlamda aslında sosyal dışlanma ve yoksulluk meselesi de 'ağır modern dönem'den farklı bir biçimde ele alınmaktadır. Uzun vadelerin hakim olduğu 'üreticiler toplumu'nda bu toplumun üyeleri birer yedek ordu üyesi olarak sosyal devletin koruyuculuğu altındayken akışkan dönemin 'tüketiciler toplumu'nda tüketemeyen, kenarda kalan, güvencesizler, seçkin olmayanların oluşturduğu alanlar ise daha çok bir yasa ve düzen meselesi olarak ele alınmakta ve potansiyel suç alanları olarak kontrol edilmesi, gözetilmesi ve disipline edilmesi gereken alanlar olarak görülmektedir (Bauman, 2010: 35-6; Bauman, 1999: 93-120).

Eğretileşme

Çeviri çoğunlukla sıkıntılı bir süreci içerir. Çünkü bir dilden diğerine aktarılan bir metin aslında çevirenin süzgecinden geçerek yeniden yazılmış demektir. Metnin içinde belirli kavramlar varsa iş daha da karmaşıklaşır ve bu durumda metnin hem çevrilmesi hem de okunması zorlaşır. Bundan dolayı da örneğin kendi terminolojilerini oluşturmuş felsefecilerin metinlerini hem çevirmek hem de okuyucu olarak anlamak zorlaşmaktadır. Bülent Somay ile Ferda Keskin'in 15 Mayıs 2007 tarihinde BirGün Gazetesi'nde Michel Foucault üzerinde yaptıkları söyleşinin bir yerinde Bülent Somay bu noktaya işaret ediyor:

⁴ Bu ayırımın İstanbul'daki bir görünümü için bkz. Buğra ve Keyder, 2003

“Peki şöyle bir soruyla devam edeceğim: XX. yüzyıl, özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısı için ‘Fransız düşüncesi’ oldukça önemli. Özellikle bizim gibi, ikinci dili İngilizce olan üçüncü dünya ülkelerinde, biraz geç kalınsa da, Lingua Franca diye İngilizce öğreniyoruz hep beraber, dolayısıyla Fransız düşüncesi bize geç geliyor. Fakat sonunda geliyor, İngilizce üzerinden geliyor tabii, ve karşımıza bir zorluk çıkıyor. Yani; Derrida, Nancy, Bourdieu... daha da sayılabilir, bu şahıslarla karşılaştığımızda mutlaka bir çevirmene ihtiyaç duyuyoruz; dilsel çevirmene de, kavramsal bir çevirmene de. Çünkü bu insanların, örneğin Derrida'nın evrenine girebilmek kolay değil. Çok önemli bir ön okumalar silsilesinden geçmek gerekiyor” (Somay, 2007).

Benzer zorluklarla belki farklı derecelerde felsefe alanı dışında da karşılaşmak mümkün. İngilizce literatürde özellikle yukarıda akışkan modern dönem olarak nitelenen dönemin bir özelliği olarak sıklıkla kullanılan ‘precarious work’ buna bir örnektir. Bu kavram, Türkçe’ye genelde ‘eğretileşme’ şeklinde çevrilmektedir (detaylı bir çerçeve için bkz. Temiz, 2004). Doğrudan prekaryalaşma veya bu şartlar altında çalışanları ima etmek için ‘prekarya’ kavramını kullananlar (Bora ve Erdoğan, 2011) da bulunmaktadır. Bu kelimenin tam karşılığının ne olması gerektiği veya örneğin eğretileşmenin bunu tam olarak karşılayıp karşılamadığı tartışmasına girmeksizin kavramın ne anlama geldiği açıklanırsa, bunun karşılığında kullanılacak Türkçe kavramın da bu anlamda kullanılacağı belirtilirse kavramla ne anlatılmak istendiği açıklanmış olunur. Dolayısıyla bu çalışmada bu kavram (precarious work) için ‘eğreti çalışma’ karşılığı kullanılacaktır.

Yukarıda akışkan modern dönemin çalışma ilişkilerinde, bir önceki döneme göre dengesizliğin/asimetrisinin daha belirgin olduğu; bu asimetride çalışanların birlikte yaşama formundaki taraflardan birisi olarak genelde ‘arzu kurduğunda’ kolayca terkedilebilenleri oluşturduğu ve bu terkedilmenin ise bazı sosyal dışlanma sorunlarına yol açtığı belirtildi. Ancak sorunlar taraflardan birisinin sadece ‘terkedilmesiyle’ (işsiz kalmasıyla) ortaya çıkmamaktadır. Akışkan modern dönemi bir önceki dönemden ayıran özellik, işçinin terkedilmeden önce de artık kendini bir güvenlik ağında görmemesi ve gerçekten de bir güvenlik ağında olmamasıdır. Dolayısıyla eğretilik ‘standart olmayan iş’ kavramından daha geniş bir çerçeveyi ima ediyor.

Eğreti çalışma kavramı literatürde farklı anlamlarda kullanılabilir (Bujold ve Fournier, 2008: 340): Bazı yazarlar onu istenmeden yapılan standart olmayan iş anlamında kullanmaktadırlar; bazıları kavramı sürekli olmayan, düşük ücretli ve gelecek vaat etmeyen güvencesiz iş anlamında kullanmakta; bazı yazarlar ise insanları geleceğe yönelik kariyer planı yapmaktan alıkoyan (yukarıda bu tip çalışanın akışkan modern dönem işverenin aradığı çalışan tipi olduğu vurgulandı) ve muhtemel psikolojik sıkıntıları tetikleyen geçici ve belirsiz çalışma koşullarını belirtmek için bu kavramı kullanmaktadır. Akışkan modern dönemin eğreti çalışanlarının başlarının üzerinde duran bir ‘Demokles kılıcı’ olarak her an ‘kampta ertesi gün terkedilme’ riski bulunmaktadır. Paguman bu durumdan ‘yeni bir

eğretileşme (prekaryalaşma)' durumu olarak bahseder (aktaran Bujold ve Fournier, 2008: 340): bireysel çalışanlar halihazırda görevlerini yerine getiriyor olsalar da özellikle teknolojik gelişmeler ve niteliklerin yenilenmesi gerekliliği nedeniyle yoğun rekabet koşullarıyla karşı karşıyadırlar. Yani bu nedenle 'diskalifiye' olma veya emek piyasasında atılma (veya birlikte yaşama ortamında terk edilme) riski taşımaktadırlar. Bu risk aynı zamanda yukarıda Manuel Castells'in işaret ettiği 'sosyal dışlanma' riskine de işaret etmektedir. Tüm bu sebeplerden dolayı Bourdieu (aktaran Kalleberg, 2009: 2), 'prekarite'yi 21. yüzyılın sosyal sorunlarının kökeni olarak işaret etmiştir.

Fiziksel risk içeren ve işçileri yoksulluk durumuna sokabilen düşük kaliteli işler olarak tanımlanabilecek olan eğreti çalışma ille de standart olmamakla ilişkilendirilmek durumunda değildir. Örneğin makul düzeyde bir geliri, sürekli istihdam durumu ve yüksek düzeyde bağımsızlığı/özerkliği olan kısmi süreli bir çalışan düşünelim. Eğretileşmeyi belirleyen şey çalışanın öncelikleri ve ihtiyaçları ile işin doğası arasındaki ilişkidir. Çünkü örneğin kısmi süreli çalışma bir öğrenci için daha tercih edilebilen bir durumu oluşturabilir ancak aynı çalışma biçiminin hayatta kalmak için çalıştığı işe bağımlı olan boşanmış ve çocuk sahibi bir annenin durumu için uygun bir seçenek değildir. Eğretileşme riski belirli gruplar için daha belirgindir. Kadınlar, gençler ve eğitim seviyesi düşük olanları bu gruplar arasında saymak mümkündür (Bujold ve Fournier, 2008: 340-1). Ross (2008: 35), eğreti çalışma çağındakileri ve bunun tehdidi altındakileri 'eğreti kuşak' (precarious generation) olarak niteler.

Akışkan Zamana Bir Uyum Çabası Olarak Ulusal İstihdam Stratejisi

Toplumsal ve ekonomik değişimleri ve yapıları anlamak için bu yapıları şekillendiren dinamiklerin neler olduğu sorusunu mümkün olduğunca çok fazla değişken içeren bir yanıtla karşılamak gerekiyor. Dolayısıyla örneğin Türkiye'de ekonominin veya siyasi yapının değişimini kabaca iki ana kaynak üzerinden ilerleyerek okumak mantıklı olabilir. Bunlardan birisi küresel sistem birisi de içsel dinamikler olarak adlandırılabilir. Çok fazla geriye gitmeden örneğin erken cumhuriyet döneminin otoriter karakterini sadece kültürel temellere ve devlet geleneğine dayanarak açıklamak, analizi eksik bırakacaktır. İki Dünya savaşı arasındaki küresel konjonktürü hesaba katmadan ve bu dönemin yükselen siyasi rejimlerinin etkilerini düşünmeden bahsedilen bu analiz eksik kalacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de iktisadi katmanın oluşumunda ve yerleşmesinde küresel kapitalizmin aldığı şekil her zaman analize katılması gereken bir unsur olmalıdır.

Bilindiği gibi 'altın çağ'dan sonra kapitalizm, güvencesizliğe, kısa vadelere, esnekliğe kısacası 'şekilsizliğe' doğru ilerleyen bir sürece girmiştir. Bu ilerleyiş, piyasa düzenini domine eden iki ülkede (ABD ve Birleşik Krallık) 1980'ler boyunca yapılan düzenlemelerle (Reaganizm ve Thatcherizm) 'yeni kapitalizm'in (Sennett,

2010) niteliğine dair açık ipuçları vermiştir. Türkiye’de de kabaca neo-liberal yönelim olarak adlandırılabilir bu sürecin başlangıcını 1980 yılındaki ekonomik ve politik düzenlemelere dayandırmak yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede küresel yapı ve bundan etkilenen ulusal çerçeveyi Fernand Braudel’in tarihsel dönemleri analiz ederken kullandığı katmanlara benzetmek mümkündür. Braudel’in aynı zamanda doktora tezi olan ‘Akdeniz Dünyası’nda takip ettiği metodoloji daha sonraki temel eserinde (Maddi Uygarlık) de karşımıza çıkacaktır. Akdeniz Dünyası, “önsözde belirtildiği gibi, her biri geçmişe farklı bir yaklaşım tarzının örneğini sunan üç kısma ayrılmıştı. Ön sırada ‘insan’ ile ‘çevre’ arasındaki ilişkinin ‘neredeyse zaman dışı’ tarihi vardır; sonra ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıların tedricen değişen tarihi gelir; ve en sonunda olayların hızlı gelişen tarihi” (Burke, 2006: 72). Elbette Türkiye’nin yakın geçmişini içinde bir ucu ‘jeo-tarih’ olarak adlandırılan ve neredeyse hareketsiz uzun dönemlere işaret eden bir kategorilendirmeyle açıklamaya çalışmak bu kategorilendirmenin yanlış okunması olarak görülebilir. Ancak Braudel’in analizini, güncel durumlar açıklanırken tarih denizinin sadece ‘yüzeyine’ takılmamak ve daha alt katmanlara da bakmak gerektiğinin bir hatırlatması olarak görmek gerekiyor.

Bu önemli şerhi dikkate alarak (unutmayarak) benzetmeyi ilerletecek olursak, Türkiye’de de içsel formasyonun küresel formasyona göre şekillendiğini söylemek mümkündür. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan küresel atmosfere göre nasıl ki bir pozisyon alınarak Batı Kapitalist Blok’un tercihlerine uygun bir ‘piyasalaşma’ sürecine girildiyse 1980’lerle birlikte yine buna uygun bir ‘neo-liberal’ çizgi takip edilmiştir. Kapitalizmin bu yeni versiyonunun bu çalışmanın odağındaki tema olan Türkiye’deki çalışma ilişkileri üzerindeki en bariz etkisi 2000’li yılların başlarında yeni bir iş yasasının oluşturulmasıyla meydana gelmiştir. Ancak bahsedilen yasanın yürürlüğe girmesinin üzerinden henüz on yıl geçmeden ve yasanın öngördüğü bazı düzenlemeler (örneğin kıdem tazminatı ile ilgili uygulamalar) henüz gerçekleştirilmeden, bu yasanın getirdiği esnekleşmenin yetersizliğini vurgulayan ve bu yetersizliği giderme amacıyla olan ‘stratejik’ bir girişim gerçekleştirilmiştir.

Tüm bu açıklamalar ile varmak istenen yer sosyal teorinin merkezi konularından birisi olan yapı-eylem veya yapı – özne gerilimi ile de yakından ilişkilidir. Bilindiği gibi bu gerilim sosyal gerçekliğin ve birey davranışlarının açıklanmasında maddi koşullara öncelik veren veya sosyal yapıdan yola çıkarak bu gerçekliğin açıklanabileceğine yönelik anlatılar ile eylemi veya bireyi merkeze koyan anlatılar arasında meydana gelmektedir. Günümüze kadar getirilebilecek bu gerilimin klasik sosyal teorideki ilk karşılığını Durkheim ve Weber’in yaklaşımlarındaki farklılıklara kadar uzatmak mümkün. Bilindiği gibi Durkheim’in yoğun bir biçimde ‘sosyal gerçek’lerin belirleyiciliğine atıf yapması ve bu gerçeklerin bireylerin dışında varlık sahibi olmalarını belirtmesi eylemi ikinci plana iter (Cheal, 2005). Ancak Alman sosyal bilimci Max Weber, analizlerini genelde daha analitik bir düzeyde yürütür ve örneğin sınıf konusunda nasıl ki Marksist yaklaşımın ‘determinizm’ ile itham edilebilecek yaklaşımını daha kompleks bir biçimde ele

alıyorsa (statü ve parti kavramları gibi) yapı eylem geriliminde de basit bir dikotominin ötesine geçer. Eylemler, Weber'in yaklaşımında önemli bir yerde durur. Weber'in yaklaşımında davranışlarımız basitçe yapının bir uzantısı değildir veya tüm eylemlerimiz böyle değildir. Weber (2009), bazı 'ideal tip'ler geliştirir ve eyleme dair de dört ideal tipten bahseder. İşte bu eylem tiplerinden bazıları rasyonellik temeline dayandığı gibi (araçsal ve değerlere dayalı olanlar) bazılarının rasyonellikle bağı ya çok zayıftır veya hiç yoktur (geleneksel ve duygusal).

Özne-yapı gerilimine dair tartışmalar tüm yirminci yüzyıl boyunca (ve günümüze kadar) sosyal teorinin merkezi tartışmalarından birisi olarak kalmaya devam etti. Bu iki belirleyici arasında karşılıklı bir ilişki kurmaya yönelik en etkili açıklamalardan birisi İngiliz sosyolog Anthony Giddens'tan gelmiştir. Giddens, 'yapılaşma teorisi' (Slattery, 2007: 486-492) ile bu iki belirleyicinin birbirlerinden kopartılarak toplumsal gerçekliğin analizindeki etkilerinin anlaşılamayacağını ve ikisinin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerine yönelik bir açıklama sundu.

Dolayısıyla 'ulusal istihdam stratejisi'nin (UIS) ne anlama geldiğini anlayabilmek için tüm bu tartışmalar geniş bir ufuk vaat ediyor. Zira emek tartışmalarının hem gündelik medyada hem de akademik alandaki karşılıklarına bakıldığında genelde eyleme odaklandıklarını söylemek mümkündür. Özellikle 'politik ideolojik' tercihler, farklı grupları bu tercihlerinden dolayı aynı alana (eylem alanına) odaklayabilmektedir. UIS'in nasıl yüz seksen derece farklı okunabileceğine dair (ikisinde de belirleyici aynı adrese çıkıyor: siyasi iktidar) iki örnek. İlki Aydınlık Gazetesi'nin internet sitesinden alınmış bir metin:

“AKP hükümeti, Ulusal İstihdam Stratejisi (UIS) içerisinde bulunan kıdem tazminatı ve kiralık işçilikle ilgili ayrı ayrı tasarılar hazırlamış ve kamuoyuna sunmuştu. Ardından gelen tepkiler üzerine Başbakan Tayyip Erdoğan, kıdem tazminatı fonu taslağını geri çektiklerini açıkladı. Taslağı, “Devlet güvencesi geliyor” müjdesiyle veren basın, ardından “Taslak çekildi” müjdesini verdi. Ancak işin aslı birkaç gün içinde ortaya çıktı. AKP hükümeti ne kıdem tazminatı fonundan ne de, kiralık işçi bürolarından vazgeçmişti. İki düzenleme ve çalışma yaşamını altüst edecek daha pek çok madde UIS Eylem Planı içinde yer alıyor. Ulusal İstihdam Stratejisi de tıpkı kıdem tazminatı fonu ve kiralık işçi bürolarında olduğu gibi çalışanlar adına birkaç küçük kazanım cilalanarak kamuoyuna sunuluyor. (...) İstihdamı artırıyor gibi görünen bu düzenlemede işveren, sosyal güvenlik, kıdem tazminatı ve toplu iş sözleşmesi gibi yüklerden de korunuyor. Planda sosyal güvenlik primleri de esnekleştiriliyor. Esnek çalışmayla birlikte sendikal örgütlülük yok ediliyor. Böylece toplu iş sözleşmesi de yapılamayacak. Ancak çalışanlarla ilgili en büyük kayıp kıdem tazminatında yaşanacak. (Aydınlik, 22 Ağustos 2012)”

İkinci örnek, metini tam tersine yorumlayan ve adeta hükümetin çalışan kesimleri ihya ettiği sonucunu çıkartan bir anlatı. Star Gazetesi, UİS ile ilgili haberi adeta bir müjde havasında vermektedir:

“... (İşsizlere 102 Müjde, Ara Başlık) İstihdam stratejisinde, toplam 102 politika ve tedbirlere yer verildi. Stratejide yer alan tedbirlerin başında ise ‘güvenceli esnek çalışma modelinin’ getirilmesi, özel istihdam bürolarının yaygınlaştırılması, haftalık çalışma saatlerinin yasal düzenleme ile sınırlandırılması, uzun süreli işsizlerle ilgili özel mesleki eğitim programları düzenlenmesi, bulduğu işlerden sık sık ayrılanlara da ‘psikolog’ desteği verilmesi geliyor. Stratejide çalışan kadınlara ve özörlülere yönelik de çok sayıda tedbire yer verildi. Bu tedbirler arasında ise çalışan kadınlara kreş desteği verilmesi, işverenlere çalışanlarının çocuklarının bakımları için yaptıkları harcamaların vergiden düşülmesi de var. (...) Özörlülerle ilgili ise özel projeler geliştirilecek, kamu ve özel sektörde halen boş bulunan yaklaşık 50 bin kontenjanın ise doldurulması için yasal düzenlemeler yapılacak. Yine işsizlik maaşının artırılması ve maaştan yararlanma koşullarının iyileştirilmesine yönelik tedbirlere de İstihdam Eylem Planı’nda yer verildi. Belgeye göre halen 300-500 lira arasında değişen işsizlik maaşının yeni dönemde brüt asgari ücretin 1.5 katı düzeyine çıkarılması da öngörülüyor. Bu rakam bugünkü asgari ücretten hesaplandığında bin 500 lirayı buluyor...” (Star Gazetesi, 28 Ağustos 2012).

Her iki yoruma da bolca örnek vermek mümkündür. Türkiye’de emek piyasalarındaki ve çalışma ilişkilerindeki dönüşümü sadece özneye/eyleme bağlamak büyük resmi veya yapıyı veya dip akıntıları kaçırmak anlamına gelebilir. Bunu yazarken elbette öznenin veya siyasal iktidarın tamamen günahsız olduğu sonucunu da çıkartmamak gerekiyor. Dolayısıyla UİS’yi değerlendirirken hem yapıyı unutmamak hem de aktörü aklamamak gerekiyor. Her birisinin de rolünü teslim ederek bir çözümleme yapmak bilimsel anlamda daha ikna edici görünmektedir.

Bu çerçevede tüm dünyada yaşanan ve ‘neo-liberal’ olarak nitelendirilebilecek bir dönüşümün dalgalarının Türkiye’ye uzantısı, yapısal bir belirleyici olarak düşünülebilir. Eğer öyleyse bu değişimin kökenlerini 2000’li yılların başına değil daha gerilere dayandırmak gerekmektedir. Türkiye’de bunu kabaca 1980 yılının başındaki bazı düzenlemelere ve askeri müdahale sonrası oluşan siyasal yapıya dayandırmak yanlış olmayacaktır.⁵ Arka alanı oluşturan bu yapının belli başlı temel özelliklerini birkaç başlıkta sıralamak mümkündür:

“Birincisi neoliberal bir devlet bireysel mülkiyet hakları, hukukun üstünlüğü ve pazar ve serbest ticaretin etkin bir şekilde işlemlenmesinden yanadır ve bunları

⁵ Türkiye’de dönemselsel olarak yaşanan değişimlerin söylem düzenlerini inceleyen önemli bir çalışma için bkz. Balcı, 2009

bireysel özgürlüğün temeli olarak görür. Diğer bir ifadeyle neoliberal düşünceye göre bireysel özgürlük devletin garantisinde olan demokrasi ve hukukun üstünlüğü ile değil, devletten başta ekonomik alan olmak üzere bütünüyle özgür olmayla kazanılabilecektir. İkincisi, sosyal politikalar da dâhil devlet bütünüyle piyasadan çekilirken geriye kalan tek görevi pazar rekabetinin temel kurallarını denetlemek ve gücünü pazar sisteminin sürdürülmesi doğrultusunda kullanmaktır. Üçüncüsü, neoliberal söylem bireysel başarı ya da başarısızlıkları kişinin kendi durumuyla açıklarken, sistemin bu başarısızlıklarda belirleyici olmadığını savunur. Dördüncüsü, sermayenin serbest hareketi önündeki tüm engellerin kaldırılmasıyla ortaya çıkan global pazar ve uluslararası rekabet olumlu bulunurken devletler arasında bunların sürekliliğini sağlayacak anlaşmalar yapılır.” (Balci, 2009: 198).

Tüm bu açıklamalardan nasıl bir sonuç çıkartılmalı? Öncelikle Türkiye’deki çalışma ilişkileri alanın dönüşümü anlaşılmalı isteniyorsa ‘uzun dönemlere’ (dip akıntılara) bakılmaya çalışılmalıdır. Çünkü yapının oluşması oldukça geniş bir perspektifle bakışı gerektiriyor (bunun oldukça detaylı bir anlatısı için bkz. Wallerstein, 2011 ve Braudel, 2004). Ancak bunu yaparken de özne-yapı ilişkisini gözden kaçırmamak gerekir. Zira tamamen yapıya vurgu yapan bir analiz özneyi bir yandan pasifleştirirken öte yandan da ‘günahsız’ veya ‘sorumluz’ olarak görmeye başlar. Kısacası Türkiye’deki dönüşüm okunmaya çalışılırken bu her içi uç da mümkün olduğunca kaçırılmamalıdır.

Taslak Metin

Çalışmanın ilk bölümünde belirtildiği gibi akışkan modern zamanların çalışma ilişkileri kısa vadelere dayalıdır. Ağır modern dönemde bir evlilik ilişkisine benzeyen işçi-işveren ilişkisi, akışkan dönemde birlikte yaşama ilişkisine dönüşmüştür. Bunun anlamı ise taraflardan birisinin arzusu kurduğunda diğer tarafı kolayca terk edebileceğidir (çünkü artık taraflar arasında hiçbir bağ yoktur). Terk eden tarafın emekle eşit olmayan sermaye olduğunu tahmin etmek zor olmaza gerek. Sermaye, kendisini cezbetmeye çalışan birçok seçenek içinde en ‘rasyonel’ tercihte bulunur. Bu rasyonelliği sağlamak için ise ülkeler sürekli onun arzusunu canlandıracak düzenlemelerde bulunur: vergi teşvikleri sağlar, düşük emek maliyetleri ile çekicilik oluşturmaya çalışır veya akışkanlığın ruhuna uygun esnek bir çalışma rejimi oluşturur (Bauman, 2005).⁶ Bu çerçevede düşünüldüğünde, Türkiye’deki çalışma

⁶ UİS’nin esneklik oluşturma girişiminin temelsiz olduğunu göstermek için Aziz Çelik (2012), bir çelişki olarak Başbakanlığa bağlı Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı’nın web sayfasındaki ifadeleri işaret etmektedir. Web sayfasındaki ifadeler adeta yukarıda bahsedilen sermayenin arzusunu canlandırmak üzere kaleme alınmıştır. Web sayfası için bkz. <http://www.invest.gov.tr/tr-TR/investmentguide/pages/10reasons.aspx>

ilişkilerine dair düzenlemeler en son iş yasası ile uygulamaya konulmuş durumdadır. İş yasası, akışkanlığın ruhuna uygun esneklikleri zaten uygulamaya sokmuştu. UİS, iş yasasının görece olarak sağladığı bazı koruyucu hatları da esnetme girişimi olarak görülebilir.

Taşoğlu ve Limoncuoğlu (2010), 4857 sayılı İş Kanunu'ndaki esneklik türlerini şu başlıklarda sıralamışlardır: belirli süreli iş sözleşmesi (m. 11), kısmi süreli iş sözleşmesi (m. 13), çağrı üzerine çalışma (m. 14), geçici iş ilişkisi (m. 7), alt işverenlik (m. 2), telafi çalışması (m. 64), kısa çalışma (m. 65), yoğunlaştırılmış iş haftası ve denkleştirme yöntemi (m. 63), fazla çalışma ve fazla sürelerle çalışma (m. 41). Yeni veya en son İş Yasası (4857) tüm bu esneklikleri içerecek biçimde tasarlanarak zaten Türkiye'deki emek piyasasını veya çalışma ilişkilerini yukarıda bahsedilen akışkan döneme uygun bir hale getirmeye çalışmıştır. Ancak burada sözü edilen istihdam stratejisi taslağı tüm bu düzenlemeleri yetersiz bularak Türkiye'deki çalışma ilişkileri düzenlemelerini ve uygulamalarını katı olarak yorumlamakta ve bu yapının daha da esnetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2012-2023), başlıklı rapor taslağının giriş bölümü (UİS, 2012: 1), raporun temelini Dokuzuncu Kalkınma Planı'ndaki 'istihdamın artırılması' eksenine dayandırmaktadır. Dolayısıyla 'Ulusal İstihdam Stratejisinin hazırlanması öngörülmüş ve tedbir olarak 2010 Yılı Programına dahil edilmiştir.' Strateji dört temel politika eksenini üzerine inşa edilmiştir. 'Temel politika eksenleri belirlenirken, makroekonomik politikaların istihdamı teşvik edecek biçimde sürdürülmesi, işgücünün verimliliğinin artırılması, işgücü piyasalarının katılıktan arındırılması, çalışanların istihdam güvencesinin artırılması, istihdama erişimde güçlüklerle karşılaşan özel politika gerektiren grupların işgücüne katılımının desteklenmesini ve bütün bu reformların sosyal koruma şemsiyesi genişleterek yapılması benimsenmiş, güvenceli esneklik anlayışı temel yaklaşım olarak kabul edilmiştir.' Söz konusu temel politika eksenleri; (1) eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, (2) işgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması, (3) özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması ve (4) istihdam-sosyal koruma ilişkisinin güçlendirilmesi biçiminde belirlenmiştir. Elbette tüm eksenler birbiriyle bağlantılı olarak okunmalıdır ancak bu çalışmanın odağındaki kavramlardan birisi olan 'akışkanlık' düşünüldüğünde burada temelde ikinci politika eksenini olarak sunulan ve işgücü piyasalarında esnekliğin sağlanmasına vurgu yapan eksen incelenecektir. Bu eksen, taslakta 'güvence' vurgusu ile birlikte ele alınmıştır. Bunun ne kadar mümkün olabileceği ilerleyen satırlarda ayrıca tartışılacaktır.

Taslak metinde, politika eksenlerinden önce birinci bölümde makroekonomik çerçeve sunulmakta ve burada mevcut durum analizi yapılmaktadır. 15 numaralı tespit şu şekildedir:

'İşgücü piyasasının katılıkları ve ücret dışı işgücü maliyetlerinin yüksekliği, ekonomik büyümenin istihdam yaratması önündeki diğer engellerdir. Ücret dışı maliyetler 2004 yılından bu yana yapılan çeşitli düzenlemelerle azaltılmıştır. Prime esas kazanç alt sınırının asgari ücrete eşitlenmesi, asgari

geçim indirimi uygulaması, beş puanlık sosyal güvenlik primi indirimi ile birlikte istihdamın artırılmasına yönelik diğer teşvikler, ücret dışı maliyetleri aşağı çekmiştir. Bunun sonucunda, ücret dışı maliyetlerin ücrete oranı açısından Türkiye evli olmayan çalışanlarda OECD ortalamalarına yakınsarken, evli ve iki çocuklu çalışanlarda OECD ortalamasının oldukça üzerindedir. Evli ve 2 çocuklu çalışan için yapılan hesaplamalarda 2010 yılı itibarıyla ücret dışı maliyetlerin ücrete oranı Türkiye’de yüzde 35,9 iken OECD ülkeleri ortalaması yüzde 24,8’dir. Evli olmayan çalışanlar için ise bu oran Türkiye’de yüzde 37,4 iken, OECD’de yüzde 34,9 seviyesindedir’ (UİS, 2012: 8).

Strateji metninin bu tespitleri temelde emek piyasasının katılığına ve işgücü maliyetlerinin yüksekliğine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla bu durum, yukarıda bahsedilen çalışma ilişkilerinin taraflarından birisinin (sermaye tarafı) arzusunun kurutmaktadır. Bu tespitten çıkarılabilecek bir başka husus ise metnin argümanlarını gerekçelendirme referanslarını ‘yapı’ya (OECD ülkelerine) dayandırmasıdır.

Bu referans veya gerekçelendirme tarzının taslak metin ‘ruhu’nu oluşturduğunu söylemek mümkündür. Taslak metnin (UİS, 2012: 18) ikinci temel politika eksenini olarak ele aldığı ‘işgücü piyasasında güvence ve esnekliğin sağlanması’ başlıklı bölümün durum analizi tamamen bu neo-liberal yapının ‘esnekliği’ne odaklanmakta ve Türkiye’deki durumu bu yapıyla kıyaslayarak, Türkiye emek piyasaları ve çalışma ilişkileri yapısının ne kadar esneklikten uzak olduğu anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu durum analizi, kapitalist sistemin 1970’li yıllardan itibaren girdiği dönüşüme işaret edilmiş ve katı olan eski yapının yerini ‘satış ve istihdam süreçlerinde esnekliğin esas olduğu post-fordist üretim modeli’ne bıraktığı vurgulanmaktadır. Bu yapının yaygınlığı ise yani yukarıda bahsedilen ‘dip aktıntı’ karakteri ise şu şekilde vurgulanmaktadır:

‘Bilgi teknolojilerinin hızlı değişimi ve küresel rekabetin artmasıyla her geçen gün değişen ekonomik şartlara uyum sağlamanın yanı sıra işletmelerin iç ve dış rekabet gücünü artırmak ve kronik hale gelmeye başlayan işsizlik sorunlarını çözmek amacıyla dünyanın birçok ülkesinde işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi öncelikli politika haline gelmiştir’ (UİS, 2012: 18). Taslak metin ‘dünyanın birçok ülkesinde işgücü piyasalarının esnekleştirilmesi’nin öncelikli bir politika haline geldiğini vurgulayarak ‘yapı’da bir türdeşleşmeye işaret etmektedir.

Taslak metinde bariz bir biçimde görülen bir eğilim, tüm bu tasarının çok güçlü bir gerekçesi olarak ‘sermayenin çıkarları’na atıf yapması olmuştur. Durum tespiti yapılırken, esnekliğin işletmelerin rekabet ve verimlilik düzeyleri üzerinde önemli etkisi olduğu vurgulanmakta ve daha esnek bir yapının hem işletmeleri avantajlı hale getireceği hem de kayıt dışılığı azaltacağı ima edilmektedir. Öte yandan ‘iş gücü piyasaları esnekleştirilirken çalışanların güvencelerinin ve sosyal koruma tabanının geliştirilmesi de aynı hassasiyetle değerlendirilmektedir’ (UİS, 2012: 19) denilerek esnekliğin sosyal güvenlik boyutunun da ihmal edilmediği

gösterilmek istenmektedir. Ancak temel amacı çalışma ilişkilerinin zayıf tarafı olan çalışanlar açısından zaten zayıflamakta olan korucuyu düzenlemeleri esnetmek veya ‘sıvılaştırmak’ olan bir taslakta bu ifadenin ne anlama geldiği konusunda temkinli olmakta fayda fardır. Şayet Kuzey refah ülkelerinde uygulanmakta olan ve esnekliğin sosyal koruma ve aktif işgücü piyasası politikaları ile harmanlandığı başarılı örnekler (Auer ve Chatani, 2011) takip edilecekse en azından zayıf sosyal tarafın da korunmaya çalışıldığına yönelik bir umut ışığı olarak okumak mümkündür bunu. Zaten taslak metin de Danimarka ve Hollanda uygulamalarına ve sonrasında AB’nin bu konudaki yönelimine dikkat çekerek ima ettiği şeyin ‘felxicurity’ uygulamaları olduğunu belli etmektedir. Ancak Türkiye’nin refah rejimi düşünüldüğünde yukarıda bahsedilen temkinlilik çağrısının anlamı ortaya çıkmış olacaktır. Zira tekrar vurgulamakta fayda var, taslak metin işgücü piyasalarındaki merkezi sorunlardan birisi olarak katılığa işaret etmekte ve bu katılığın göstergeleri ise çalışanlara yönelik bazı koruyucu düzenlemeler oluşturmaktadır.

Bu düzenlemelerden birisi öteden beri üzerinde tartışma bulunan ‘kıdem tazminatı’ düzenlemesidir. Bilindiği gibi kıdem tazminatı, 3008 sayılı ilk iş yasası ile mevzuata girmiş ve tüm iş yasalarında tekrar düzenlenmiştir. Ancak en son yasa (4857) bir kıdem tazminatı fonu kurulmasını öngörerek, bu fon kurulana kadar bir önceki yasanın (1475 sayılı yasa) kıdem tazminatı ile ilgili hükümlerinin (14. madde) yürürlükte olacağına dair bir düzenleme getirdi. Bu düzenlemenin yapıldığı yasanın yürürlüğe girmesinden bu yana kıdem tazminatı ile ilgili tartışmalar sürmektedir. Ancak bu tartışmalarda belirgin bir ayrışma bulunmaktadır. Sermaye tarafı (işveren örgütleri, temsilcileri) kıdem tazminatını, işverenin sırtında ağır bir yük ve rekabet yarışında ayak bağı olan bir uygulama olarak ele almaktadır. Halit Narin’in TİSK İşveren Dergisi’ne verdiği mülakatta kıdem tazminatı ile ilgili yaklaşımı genel olarak işverenlerin görüşünü yansıtmaktadır⁷:

‘... Kıdem Tazminatı işverenin ve işletmelerin üzerinde potansiyel bir yük olarak devam etmektedir. Üstelik İşsizlik Sigortası Fonu ve iş güvencesi hükümleri yürürlükte olmasına rağmen müteşebbislerin üzerinde bu yükü tutmanın hiçbir anlamı ve adil yönü kalmamıştır. Kazanılmış hakları da düşünerek ve belli formüllerle bu yükten Türk müteşebbisini ve Sanayisini kurtarmak gerekir. Bir taraftan mevzuatımızı Avrupa Birliği mevzuatına uydurmaya çalışırken, diğer taraftan AB’de artık olmayan sistemleri devam ettirme durumunda olmamalıyız. İşsizlik Sigortası ve iş güvencesinin bulunmadığı dönemde işçilerimizin güvencesi olan kıdem tazminatının, yeni güvence sistemleri ile bu fonksiyonu kaybettiğini düşünüyorum. İşçinin gelecek kaygısı olmadan çalışmasını sürdürmesinin tek enstrümanı kıdem tazminatı değildir. (...) Kıdem tazminatı yükü işverene ek maliyet getirirken işçiye güvence sağlıyor gibi gözükmemekte ise de, esasen bu yükün istihdamı

⁷ Örneğin bkz. TİSK İşveren Dergisi Mayıs 2009. Dosya konusu olan kıdem tazminatı ile ilgili diğer işverenler de benzer açıklamalar yapmaktadırlar.

olumsuz etkilediği, işverenlerin bünyelerinde işçi çalıştırarak yapabilecekleri işleri dışarıda fason olarak yaptırma yoluna gitmelerini teşvik ettiği görülmektedir' (Narin, 2009).

Çalışan kesimler ve temsilcileri ise gittikçe güvencesizleşen bir yapıda kıdem tazminatını bir güvenlik halesi olarak görmekte ve bu alanda yapılacak düzenlemelere şiddetle karşı çıkmakta, bu düzenleme niyetlerine kuşkuyla yaklaşmaktadırlar. Burada tartışılan taslak metin ise kıdem tazminatını neredeyse işverenlerin gerçekleriyle aynı biçimde değerlendirmektedir:

'Dünya Bankası tarafından yayınlanan 2010 yılı İş Yapma Kolaylığı Raporunda Türkiye, işçi istihdam etme kriterleri açısından 183 ülke arasında 145'inci sıradadır. Bu endekste de özellikle belirli süreli sözleşmelere ilişkin kısıtlamalar ile kıdem tazminatının yüksekliği işgücü piyasasında katılık yaratan unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. (...) Kıdem tazminatının yüksekliği, işletmeler açısından önemli bir maliyet kaleminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İşletmeler bu yükten kurtulmak için kayıt dışı istihdama yönelebilmekte ya da çalışanların kıdem tazminatına hak kazanmasını önlemek için kanuna karşı hile yoluna başvurabilmektedir. Bunun sonucunda, işletmelerde önemli oranda verimlilik kayıpları yaşanmaktadır' (UİS, 2012: 24).

Taslak metin, gerek bazı esnek çalışma biçimlerinin mevzuatta yer almaması gerekse mevzuatta yer alan esnek çalışma biçimlerinin çeşitli sebeplerden dolayı yaygınlık kazanmaması nedeniyle Türkiye'deki kayıtlı işgücü piyasasını 'oldukça katı bir yapı' olarak değerlendirmektedir (UİS, 2012: 23). Dolayısıyla burada tartışılan ikinci politika eksenini için taslak metin temel amacı şu şekilde ifade etmektedir (UİS, 2012: 24): 'İşgücü piyasasının esnekliği artırılarak çalışanların ekonomik ve sosyal hakları ile istihdam edilebilirliklerinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır'. Taslak metnin bu amaç için öngördüğü politikalarından bazıları esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasına dayanmaktadır (UİS, 2012: 25): '(1) Yasal düzenlemesi bulunan ancak yeterli uygulama alanı olmayan esnek çalışma biçimlerinin uygulanabilirliği artırılacaktır. (2) Türk mevzuatında düzenlenmemiş olan esnek çalışma biçimleri için yasal düzenlemeler yapılacaktır.'

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de 'uzun' sayılabilecek bir dönem için bir istihdam stratejisi planı olan Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2012-2023) başlıklı metni dikkate alarak bazı değerlendirmeler yapan bu çalışmada dikkat çeken noktalardan birisinin taslak metnin tüm yönleriyle ele alınmamış olması noktasıdır. Burada taslak metnin sistematizasyonunun ve taslağın ele aldığı tüm konuların eksiksiz bir biçimde sunulmasından ziyade metne hakim olan 'akışkanlık ruhu'nun izleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada Türkiye’de çalışma ilişkilerinde yaşanan dönüşüm sadece belirli bir öznenin bilinçli bir çabası sonucu olarak değil, küresel kapitalizmin yaşadığı dönüşümün de bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Bilindiği gibi kapitalist iktisadi formasyon sürekli değişmekte ve bu değişim sonucu iş örgütlenmesi ve çalışma ilişkileri de nitelik değiştirmektedir. Kökenleri 1960’ların sonu veya 1970’lerin başlarına kadar geri götürülebilecek olan en son değişim dalgasının iktisadi katmanda ve dolayısıyla sosyal yapıda ve çalışma ilişkilerinde meydana getirdiği dönüşüm, bu değişimin yaşanmaya başladığı dönemden bugüne birçok sosyal bilimcinin inceleme konusunu oluşturmuştur. Bu çalışmada temelde sosyolog Zygmunt Bauman’ın ‘günümüzü’ anlamak üzere kullandığı ‘akışkanlık’ kavramı kullanılarak bahsedilen bu dönüşüm anlaşılma ve bu çerçevede Türkiye’deki durum incelenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de çalışma ilişkilerinin dönüşümü ve bu dönüşümün altındaki ‘ruhun’ niteliği, 2012 yılında bir taslak halinde hazırlanan ve 2023 yılına kadarki dönemi kapsayan stratejik bir yönelimi ifade eden Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı metni incelenerek gösterilmeye çalışılmıştır. Henüz ‘taslak’ olan bir metinden yola çıkarak Türkiye’ye dair çıkarımlarda bulunmanın doğru bir yaklaşım olmayabileceği öne sürülebilir. Ancak taslak metnin oluşturmaya çalıştığı yapının kökenlerinin Türkiye’de yaklaşık otuz yıllık bir geçmişe dayandığı ve yine yaklaşık on yıl önce bu yönelime uygun yeni bir iş yasasının oluşturulduğu düşünülürse bu yaklaşımın gerekçesi ortaya çıkmış olur.

Peki önce büyük resim olan küresel kapitalizmin aldığı şekil ve bunun Türkiye uzantısı olarak ele alınan dönüşüm ne ifade ediyor? Bu çalışmada, yaşanan dönüşümün büyük resmi ‘neo-liberalizm’ olarak adlandırıldı. Bauman’ın ‘akışkanlık’ kavramı, bu dönemi kısa dönemlere dayalı, güvencesizliğin hakim olduğu bir ‘şekilsizlik’ ile tanımlıyor. Dolayısıyla bu neo-liberal yapı, merkezden çevreye yayılarak küresel bir tek tipleştirme meydana getirmektedir. Bu tek tipleşmenin yanlış anlaşılması gerekiyor. Elbette ulusal farklılıklar her zaman bulunmakta ve bunları tamamen aşmak da mümkün olmayacaktır. Hatta sırf bu ulusal farklılıklardan dolayı bir ‘endüstri ilişkileri teorisi’nden bahsetmenin zor olduğunu belirten yaklaşımlar bulunmaktadır (Hyman, 2004: 271-2). Ancak burada bahsedilen türdeşleşmenin ‘piyasa odaklı bir yapı’ya yönelik olduğunu belirtmek gerekiyor.

Bu yapıda belirgin olan özelliklerin başında ‘esneklik’ geliyor. Esneklik tam da şekilsizliği, akışkanlığı veya sıvı olma halini çağrıştırmaktadır. Taslak metin tam da bir önceki yapının özelliği olan ‘katı’ olma halini temel bir problem olarak ele almakta ve bu katılığı gidermeye yönelik politika tedbirleri sıralamaktadır. Ulusal İstihdam Stratejisi’nden çıkartılabilecek en belirgin sonuç, sermayenin çıkarlarını merkeze alan bir dilin metinde belirgin bir biçimde görülmesidir. Sıklıkla katılığa vurgu yapılmakta ve bu katılığın rekabet yarışında bir engel olduğu vurgulanmaktadır. Sonuç olarak da öngörülen çözümlerin başında mevzuatta gerekli esnek ayarlamaların yapılması gelmektedir.

Taslak metnin güvence meselesini ihmal ettiği söylenemez. Esnekliğe her vurgu yapıldığında bu esnekliğin istihdam arttırıcı ve güvenceli bir esneklik olması gerektiği de vurgulanmış. Ancak bu vurgulamanın örneğin kıdem tazminatını işverenler açısından bir yük olarak değerlendirilmesi bir çelişki gibi durmaktadır. Öte yandan yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye'deki refah rejimi dikkate alındığında bu sosyal güvenlik vurgusunun ne kadar rahatlatıcı olduğu kuşkuyla görünmektedir.

Bir kapanış ifadesi olarak Türkiye'deki dönüşümü küresel kapitalizmin geçirdiği değişimlerin bir uzantısı olarak görmek gerekiyor. Böyle bir bakış açısı ise yukarıda da belirtildiği gibi ne 'faili' merkeze alan ne de onu önemsizleştiren veya tersten söylenecek olunursa ne tamamen 'yapıya' dayalı ne de yapıyı ihmal eden bir bakış açısıdır. Ancak oluşmakta olan yapı daha esnek ve çalışanlar açısından bakıldığında daha güvencesiz, daha kısa vadeli ve daha şekilsiz bir yapıdır.

KAYNAKLAR

- Auer, Peter. Kazutoshi Chatani (2011). *Flexicurity: still going strong or a victim of crisis?*, **Research Handbook on the Future of Work and Employment Relations**, Ed. Keith Townsend and Adrian Wilkinson içinde sf. 253-278, Cheltenham: Edward Elgar
- Aydınlık Gazetesi (22 Ağustos 2012): *Ulusal İstihdam Stratejisi Yeniden*, <http://aydinlikgazete.com/mansetler/14652-ulusal-stihdam-stratejisi-yeniden.html>
- Balcı, Ali (2009). **Cumhuriyet Türkiye'sinde Devlet Söylemine İlişkin Bir Dönemselleştirme: Foucault'cu Bir Yaklaşım**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi
- Bauman, Zygmunt (1999). **Çalışma, Tüketicilik ve Yeni Yoksullar**, Çev. Ümit Öktem, İstanbul: Sarmal
- Bauman, Zygmunt (2003a). **Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds**, Cambridge: Polity
- Bauman, Zygmunt (2003b). **City of Fears, City of Hopes**, London: Goldsmith College, University of London
- Bauman, Zygmunt (2005). **Bireyselleşmiş Toplum**, Çev. Yavuz Alogan, İstanbul Ayrıntı
- Bauman, Zygmunt (2006). **Liquid Modernity**, Cambridge: Polity
- Bauman, Zygmunt (2007a). **Consuming Life**, Cambridge: Polity
- Bauman, Zygmunt (2007b). **Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty**, London: Polity
- Bauman, Zygmunt (2010). **Living on Borrowed Time: Conversations with Citlali Roviroso-Madrado**, Cambridge: Polity
- Bauman, Zygmunt (2011). **Culture in a Liquid Modern World**, Cambridge: Polity
- Beck, Ulrich (2000). **The Brave New World of Work**, Cambridge: Polity
- Beck, Ulrich (2004). *The Reinvention of Politics: Toward a Theory of Reflexive Modernization*, **Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order**, Ulrich Beck, Anthony Giddens, Scott Lash, içinde sf. 1-55, Cambridge: Polity
- Berman, Marshall (2004). **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, Çev. Bülent Peker, Ümit Altuğ, İstanbul: İletişim
- Bora, Tanıl. Necmi Erdoğan (2011). *Cüppenin, Kılıcın ve Kalemın Mabcup Yoksulları: Yeni Kapitalizm, Yeni İşsizlik ve Beyaz Yakalılar*, **Boşuna mı Okuduk?: Türkiye'de Beyaz Yakalı İşsizliği** içinde sf. 13-44
- Braudel, Fernand (2004). **Maddi Uygarlık** (3 Cilt), Çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: İmge
- Buğra, Ayşe. Çağlar Keyder (2003). **Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi**, Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

- Bujold, Charles. Genevieve Fournier (2008). *Occupational Representations of Workers in Nonstandart and Precarious Work Situations*, **Journal of Career Assessment**, Vol. 16, No. 3, pp. 339-359
- Burke, Peter (2006). **Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu**, Çev. Mehmet Küçük, Ankara: DoğuBatı
- Castells, Manuel (2010). **The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. III: End of Millennium**, Malden: Wiley-Blackwell
- Castells, Manuel. Martin Ince (2003). **Conversation with Manuel Castells**, Cambridge: Polity
- Cheal, David (2005). **Dimensions of Sociological Theory**, Hampshire: Palgrave Macmillan
- Çelik, Aziz (2012). *Ulusal İstihdam Stratejisi: Ucuzluk, Esneklik ve Güvencesizlik*, **Ulusal İstihdam Stratejisi: Eleştirel Bir Bakış** içinde sf. 13-37, Ankara: Türk-İş
- Hyman, Richard (2004). *Is Industrial Relations Theory Always Ethnocentric?*, **Theoretical Perspectives on Work and the Employment Relationship**, Ed. Bruce E. Kaufman, Champaign: IRRA
- Kalleberg, Arne L. (2009). *Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition*, **American Sociological Review**, 74:1, pp. 1-22
- Marx, Karl, Friederich Engels (2003). **Komünist Parti Manifestosu**, Erişim Yayınları
- Narin, Halit (2009). *Kıdem Tazminatı Yükünden Türk Mütteşebbisini ve Sanayisini Kurtarmak Gerekir*, sf. 35-36, **TİSK İşveren Dergisi**, Mayıs 2009, Cilt 47, Sayı 8
- Ross, Andrew (2008). *The New Geography of Work: Power to Precarious? Theory, Culture & Society*, Vol. 25 (7-8), pp. 31-39
- Sennett, Richard (1999). **The Corrosion of Character: Personal Consequences of Work in the New Capitalism**, NY: W. W. Norton & Co
- Sennett, Richard (2010). **Yeni Kapitalizmin Kültürü**, Çev. Aylin Onacak, İstanbul: Ayrıntı
- Slattery, Martin (2007). **Sosyolojide Temel Fikirler**, Çev. Ümit Tatlıcan ve Gülhan Demiriz, Bursa: Sentez
- Somay, Bülent (2007). *Foucault, Türkiye'deki Sorunlara Bakarken Bizce Perspektif Sağlıyor*, Ferda Keskin ile söyleşi, 15 Mayıs 2007 **Birgün Gazetesi**, Web: http://www.birgun.net/research_index.php?category_code=1179238026&news_code=1179238026&year=2007&month=05&day=15, erişim: 30/10/2012
- Star Gazetesi (28 Ağustos 2012). *İşsizlik Maaşına Süper Zam Çalışan Kadına Kres Yardımı*, <http://www.stargazete.com/ekonomi/issizlik-maasina-super-zam-calisan-kadina-kres-yardimi/haber-668337>
- Taşoğlu, Jale ve Alp Limoncuoğlu (2010). 4857 Sayılı Kanun Kapsamında Esnek Çalışma, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt. 2, Sayı. 2

- Temiz, Hasan Ejder (2004). *Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması*, **Çalışma ve Toplum**, 2004/2
- TİSK İşveren Dergisi (2009). Cilt 47, Sayı 8
- ÜİS (2012). **Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı (2012-2023)**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı
- Wallerstein, Immanuel (2011). **Modern Dünya Sistemi** (3 Cilt), Çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın
- Weber, Max (2009). *Social Action and Its Types*, **Society, Vol. 2: Classical Theories of Society**, Ed. Reiner Grundmann, Nico Stehr içinde sf. 140-150, London: Routledge